

BUDÁNÉ BOCSOR ÁGNES

BOCSOR LAJOS, A FÜREDI „AMERIKÁS” BOCSOR

Bocsor Lajos Pittsburghben

Igen, így hívták a faluban nagyapánkat Bocsor Lajost (Balatonfüred, 1870. december 6. – Balatonfüred, 1940. július 13.), aki 1899-ben sok társával együtt „kítántorgott Amerikába” 29 évesen, itthon hagyva apját, a szabómester Bocsor Józsefet, anyját, Kenyeres Juliannát és húgát, Lídiát.

Ahogy a leveleiből kiderült, nem ő volt az egyedüli füredi, akkoriban a Horváth és Bertók családokból is elindultak szerencsét próbálni.

Dédapám máig megőrzött, használatban lévő szabóasztalának fiókjából, nagyapám utazó hajóladájából kerültek elő az általa és a hozzá írt levelek (sajnos nem mind), és nagyapám kis naplója, vagy inkább feljegyzései. Ezeket a dokumentumokat, valamint a családi fotókat, iratokat felhasználva, más forrásokban is kutatva próbáltam visszaidézni Bocsor nagyszüleim alakját, amerikai és füredi életük küzdelmes mindennapjait. (A közölt leveleket a könnyebb érthetőség érdekében átírtam, javítottam, de az amerikai települések neveit változatlanul hagytam, zárójelben a helyes alak szerepel.)

Nagyapám távozásának fő oka az volt, hogy összeveszett apjával, de döntésében, mint másoknál is a szegénység, a munkalehetőség hiánya, és nyilván a jobb pénzkereset reménye is közrejátszott.

Az amerikai magyar nyelvű *Szabadság* c. lap 1909. január-februári számaiban részleteket közölt azokról a

levelekből, amelyeket az újság „*Miért jöttem Amerikába?*” kérdésére küldtek az olvasók. Egy vélemény a sok közül: „*[Magyarország] fiainak csak keserűséget okoz, testi és szellemi tönk्रेjutásán dolgozik, mert csak adófizetőnek, értéktelen holminak... tekintik a magyar népet... Egy oly hazát, a mely és ameddig így bánik fiaival, nem érdemes szolgálni.*”¹ Nagyapám is hasonló véleményen volt, mint az a leveleiben olvasható.

A családi iratokban nem, de az interneten megtaláltam, hogy Bocsor Lajos Rotterdamból New Yorkba az „*Amsterdam*” nevű hajóval érkezett, 1899. július 18-án lépett Amerika földjére, Ellis Islandon.²

A hajón utazók listájából kiderült, hogy a fedélköz 339 utasából 34 volt magyar, a 39 kabinos 2. osztályon egy sem. Nagyapám neve is a fedélközben utazók között szerepel. „*Lajos Bocsor C7 Steerage R/Dam*”³

Feljegyzései szerint 1899. július 28-án érkezett „*Lejmont*”-ba (!), onnan október 17-én jött el: „*Megérkeztem Májvilbe (Mayville) október 18. 1899. Eljöttem Májvilből (Mayville) Máj. 17. 1900. Megérkeztem Pitzburgba (Pittsburgh) május 19. Eljöttem Pitzburgból (Pittsburgh) július 6-án 1900.*” És így tovább, mindenhol 1–3 hónapot töltött, de Mayvilleben (az Erie-tó partján, Buffalo és Cleveland között) 7 hónapot is. Gondolom, alkalmi munkákat végzett vagy munkát keresett. Az USA-ban járt még: Buffalo, Pittsburgh, Mineville, „*Golombusz*” (Columbus), „*Dajton*” (Dayton), „*Tollido*” (Toledo), „*Cleveland*” (Cleveland), „*Csikágó*” (Chicago), Wilkinsburg, stb., elkerült Panamába és Kanadába is: „*Niger Fals*” (Niagara Falls).

A bejárt települések elsősorban a magyarok fő tartózkodási területének számító New York, Ohio és Pennsylvania államokban találhatók, de nagyapám megfordult a távolabbi Illinois, Missouri, Indiana, Colorado államokban is. (Ő a fenti neveket kiejtés szerint írta a levelekben, néha nehéz volt kitalálni, melyikről is van szó.) Néhány városba többször is visszatért. Ez az életmód tipikus volt a kivándorolt magyarok nagy részénél.

Az utazások hátterét jól magyarázza a „*Szabadság*” 1896. június 11. számában megjelent írás részlete: „*Honfitársaink nagy része végigjárja egész Amerikát. Ha valamelyik gyárban meglássul a munka, ez sokaknak elég ok arra, nekimenjenek a nagyvilágnak „jobb munkát” keresni. Ennek a próbálgatásnak csak a vasutak veszik hasznát, aki utazgat, ritkán segít sorsán. Elsősorban is elveszti a munkát, hogy talán sose kapja vissza. A gyáros, munkavezető azokat szereti foglalkoztatni, annak ad jobb munkát, aki állandó, kitartó,*

aki pár heti vagy hónapi rossz munkát is végez. Az ideoda vándorló munkásra bizony nagy tekintettel nincsenek. Ha valaki évekig dolgozik egy helyen, a munkavezető ismeri, s ha jó munkás, meg is becsüli. Egy újonnan befogadott munkásnak jó ideig kell dolgozni, hogy az új helyen állandó munkára tarthasson számot. És ez helyesen van így, gyárakban minden az óraműhöz illő pontossággal kell hogy folyjon. Mindennek megvan a maga kiszabott teendője, mindenkinek tudni kell a szokásokat. De nemcsak a gyárakban van ez így, hanem más munkánál is. [...] Amíg munkát talál, hosszú idő múlik el, ezalatt elkölti pénzét, elvesztegeti idejét, s ha kap is munkát, ez ritkán jobb a réginél, ellenkezőleg, rosszabb, de el kell fogadnia, mert kifogyott a pénze.”⁴

Nagyapám feljegyzése szerint Amerikából először 1903. október 7-én, a „Germania” nevű hajóval indult haza. Az út két hétig tartott. Hazajövele egy monori lány, Csabai Zsuzsika kedvéért történt, házasságkötésre készültek. Addig is sokat leveleztek. Zsuzsika apja, Csabai István 1903. április 29-én azt írta Bocsoréknak, hogy beleegyeznek az esküvőbe, és Zsuzsikát elengedik látogatóba július 18-án. Zsuzsika és nagyapám húga, Lidike barátnőként leveleztek, ruhavarrásról, hímzésről. Zsuzsika így írt Balatonfüredre piros tintával 1903. november 19-én Lajosnak: „Édes fiacskám, Kívánom az Istentől, hogy ezen pár soraim a legjobb egészségben találjon mindnyájukat. Mi is egészségesek vagyunk mindnyájan. Leveled megkaptam, ne haragudj, hogy ennyi ideig nem írtam, de amit írtál, hogy karácsonyra vagy azaz huszonkettedikére megesküdünk, nem lehet. Mert azt nem tehetjük, mint nálunk az özvegy asszonyok, hogy elmennek négyen és megesküdnek, és még nem is varrtam magamnak egy darabot se, mert a családnak dolgoztam, a télire való ruhákkal [...] És most kérek édesem, nyugodjatok meg, hisz már ez a pár hónap nem olyan sok, és én is nyugodtan megcsinálom, ami még hiányzik. És egy tanító kisasszony is már felajánlta koszorús lánynak magát. Tiszteletét küldi, hogy valami szép koszorús legényt hozz a számára, és az Etel is tisztel, hogy őróla sem feledkezel. És úgy hiszem, hogy akkor legjobb lesz, első májusba, hiszen te is beismerted, hogy milyen kicsiny lakásunk van. A mi esküvőnkre úgy számítanak, ha te azt úgy tudnád, és még egyszer felkérünk benneteket, hogy mi csakis így találjuk jónak, és ird meg, hogy te is belenyugszol-e. Isten veled, maradok örökké híved. Zs”

1904. január 16-án írt levelében az akkor szokásos bevezető formula után arról írt, hogy tavaszias idő van, nem lehet korcsolyázni, majd-szerelmes szavak következtek: „Fehér liliumra írok én levelet Piros rózsavérrel szép piros örömet, Egy csepp harmatgyönggyel lesz lepecsételve, gyönyörű illattal szerelemmel telve ... nem tudom gondoltok-e annyit ránk mint mi tireátok, tisztelnék a szüleim is, Isten veletek, csókolok

mindnyájukat Zsuzsi”. Az esküvőből (nem derül ki, hogy miért) nem lett semmi. Nagyapám 1904. március 21-én visszaindult, április 5-én megérkezett New Yorkba, majd visszament Pittsburghbe.

Feljegyzése szerint ezután is sokfelé utazott: Járt Chicagóba, Denverbe, „vasúti költség 54 Do.” „Viszszajöttem Pitzburgba (Pittsburgh) március 9-én 1906., Szent József (St. Joseph), Szent Louis (St. Louis), Indianapolis (Indianapolis) útba estek. Összes költség 140 Do. Eljöttem Pitzburgból (Pittsburgh) április 17. 1907. Megérkeztem Newiorkba (New York) április 18. 1907.” Onnan április 22-én az „Alliancza” hajóval Panamába ment, megérkezett április 30-án. Itt a csatorna építésén dolgozott. Két hónap után, június 26-án Pittsburghbe utazott, ahová 1907. július 3-án érkezett meg. Itt megszakad az utazások felsorolása.

Azt is feljegyezte, mire adakozott: 1902. június 6-án Clevelandben egy dollárral támogatta a Kossuthszobor felállítását.⁵ Érdekelte az amerikai magyarok sorsa, 1904-től járatta a nagy példányszámú és igen befolyásos lapot, a „Szabadság”-ot, amit 1896-ban alapítottak. Ez volt az amerikai magyarok első, ekkor már naponta megjelenő újságja, amely rendszeresen tájékoztatott a kint élők sorsáról, hogy fennmaradjon bennük az összetartozás érzése. A kivándorlók közösséggé szerveződését az egyházak és a betegsegélyzők segítették. 1905 augusztusában ő is belépett a „Verhovay Betegsegélyző Élet és Halál Biztosítási Egylet”-be⁶, és a meglévő fekete tagkönyvecske bejegyzései szerint 1908. május 10-ig havonta fizette a tagdíjat.

1904-ben részt vett a pittsburghi református templom felszentelésén, adakozott is. Erről így írt szüleinek 1904. december 14-i levelében, ami két hét múlva érkezett meg Füredre. „Pénzem van megint 50 Dollár = 125 forint⁷, majd kicsinyenként csak helyrejövök megint. Pedig Július 3-i templomszentelés elvitt vagy 30 Dollárt számítva, hogy új ruhát, lábbelit, kalapot és egy arany tűt nyakkendőbe vettem. Templomra is adtam pénzt. És vagy négy Dollár ára díszítést. Odahaza lenéztek, itt pedig sok örülne, ha a társaságukba mennék. A Pap is Miszter Kertésznek szólít. Itt a Papok köszönnek előre, nem úgy, mint az országba. Csak azt tudják, hogy a Paraszt büdös, de azért a zsírja élvezhető. Ja, a Pénznek nincs szaga. Ha úgy dobolják is ki az Ember szájából. De itt törvény útján Egyházi adóba nem kap egy centet sem egyik felekezet sem. Mégis tudtunk Templomot és Paplakot építeni összesen 42.000 Dollár költséggel. Az pedig Száz Ötezer forint. Mert itt mindenki egyforma, ha becsületes ember, nem hatökör a bíró, illetve a Kurátor. Itt nagyot az orrára ütnének az olyan Kurátornak és az azt pártoló Papnak, aki a Bort próbálná vízzé változtatni. Az isten csak embert teremtett, nem urat.”

Ugyanebben a levélben utasítja hűgát a teendőkre és kíván boldog ünnepeket: „... fölkérlek, hogy a levelet vagy bélyeg nélkül küldd, vagy az elejére ragassz bélyeget. Ennek is a hátulján volt, és fizettem érte szépen 10 centet 25 krajcárt, mintha semmi bélyeg sem lett volna rajta. Ha lehet, télen a Fenékbe a rétről azt a föld kúpokot hordassátok le. És írd meg, milyen szüret lett, és abba az új földbe lett-e valami. Ezzel bezárom levelem. Kelt Pitzburg (Pittsburgh), Penszelvenia (Pennsylvania) Állam. [...] Tisztelem az Atyafikat és minden ismerőst, Szomszédot. Újság. Itt néha meglehetősen hideg van. Mond meg a Horváth Lajosnak, hogy a tavasszal jöjjön ki.”

Élénk levelezést folytatott szüleivel, itthoni falubeli barátokkal, lányokkal, amerikai ismerőseivel. Feljegyezte pontosan, mikor, kinek írt, illetve küldött pénzt „Rozet utján”⁸. Sokszor írt levelet Bedegi Gábornak, Berecznek, Vörös Lajosnak, éveken át Bertóknak, Kenyereséknek, Gácsnak, Kövesdre (a falu ma Csopak része) a rokonoknak stb. Amerikában írt: Buffaloba, Clevelandbe, New Yorkba, „Pittsburghbe stb.

Gyakran küldött haza pénzt, kis noteszében feljegyezte az összeget és dátumot: 1899. szeptember 30-án 17 dollárt, december 6-án 21 dollárt, 1900. február 16-án 12 dollár 40 centet, ez 30 forintot ért. 1901. július 29-én 34 dollárt, 1905. március 21-én a 103 koronának megfelelő 21 dollár 30 centet. Nősülése után is néha segítette szüleit pénzküldeményel. Sok helyen, sokféle fizikai munkát végzett: kertészkedett, volt éjjeliőr virágházban, dolgozott építkezéseken, pl. a Panama csatornánál. stb. „Idejöttem Béresékhez Április 11. Elkezdtem dolgozni a virágházba Április 12. 1904”. Nem mindig fizették ki időben, erre utal egy rövid feljegyzése: „Az Úr adós maradt Július 10. 5 D., Agusztus 7. 7 D.”

Sokáig egyedül élt, de aztán csak rászánta magát a házasságra. Pittsburghben ismerkedett meg Lajos Zsuzsannával, aki az anyai nagybátyjánál, Oláh Jánosnál lakott. A Lajos és az Oláh család az akkori Zemplén megyei Kiszte községből származott. Akkor már az Oláh család több tagja, valamint Lajos Mihály és András Amerikában élt. Zsuzsanna anyja korán meghalt, hát fiatal lányként ő is kivándorolt a rokonokhoz. Nagyapám az Oláh családnál volt „búrdon” (koszt és szállás). Sok magyar házaspár működtetett burdos házat (boarding house), ahol főleg honfitársaik szálltak meg, nagyon szerény körülmények között. Az ellátást a burdos gazda biztosította, lakója a burdos (boarder) volt. „A burdosház intézménye, mely nem csak gazdasági vállalkozás volt, de egyúttal társadalmi jelenség is, a Polgárháború utáni s a térben is sebesen terjedő amerikai iparosodás terméke volt. Rohamosan nőtt a munkaerő utáni kereslet, s így maguk az iparvállalatok látták a legnagyobb szükségét, hogy átmeneti szállásokat, penziókat, boltokat létesítsenek a telephelyükre se regló új bevándorlóknak.”

A működtető házaspár a vállalatától bérelt 3-4 szobás házban egy szobát lakott, a többit kiadta a bevándorlóknak. Ezekben egyedülálló férfiak, és családjukat az óhazában hagyó nős emberek éltek, társaságot is találtak, hiszen elsősorban barátok, rokonok és földiek laktak együtt. „Általános szokás volt, hogy a burdosgazda jövedelme növelése végett az éjjeli és nappali műszak idejére felváltva két embernek is kiadta ugyan azt az ágyat. Egy-egy burdosháznak gyakran tíz - huszonöt lakója is volt. [...] A házaspár megállapodott az egyedülálló férffival, hogy a kialakított havi bér⁹ fejében gondoskodik róla, ellátja, mint családtagot.”¹⁰

Bocsor Lajos és Lajos Zsuzsanna esküvője, Pittsburgh (1908)

Bocsor Lajos és Lajos Zsuzsanna 1908. április 22-én esküdtök örök hűséget egymásnak a pittsburghi (Allegheny¹¹) magyar református templomban. Lajos 38, Zsuzsanna 24 éves volt, és már két éve ismerték egymást. Lajos az esküvőről és előzményeiről két levelet írt szüleinek, 1908. május 22-én, majd június 23-án. Érdekes, nem mindennapi történet!

„...Kedves szüleim és Húgom. Most egy nagy dolgról tudatom magokat. Amit az Isten az Emberre mért, el nem kerülheti, előbb vagy utóbb belekerül. 1908. április 22-től Feleségem van. Akkor esküdtünk a Pitzburgi (Pittsburgh) Magyar református templomba, Kalasai Sándor¹² református Pap esketett bennünket. Feleségem Zemplén megye Kiszte községi, Velejteji járás. Neve Lajos Zsuzsanna. Szülei Lajos Mihály és néhai Oláh Zsuzsanna. Édesanyja hat évvel ezelőtt meghalt. Két év óta ismertem Pitzburgban (Pittsburgh). Nagyon jóra való leány volt, ha asszony is olyan lesz, nagyon jó lesz. Mikor a múlt évben oda voltam Clevelandban (Cleveland), akkor akartunk esküdni, de akkor három nappal az esküvő előtt a nagybátyja és testvérei annyit beszéltek neki, ijesztgették, hogy meszsze van őhözájuk Bfüred. Akkor abba maradt, a jegygyűrűt visszaküldte, de hát az Isten így rendelte, most már együtt vagyunk. Már szeptember 22 óta nem Randolphnál dolgozom, hanem Vilim Turnernél Wilkinsburgban (Wilkinsburg). Ez egy kisebb város Pitzburg (Pittsburgh) mellett, egyik külvárosa neki. Itt lakom a virágházhoz közel. Fizetek 6 dollárt egy hó-

napra a lakásért, van hozzá kert is, kút a ház előtt. Az úr biztat, hogy az őszre épített egy kis lakást a ház mellett. Már előbb megírtam volna ezt a dolgot, de esküvőnk napján levétettük magunkat, hát csak most lett kész az arckép, erre vártunk. És maguknak is küldünk egyet. Az, aki a feleségem mellett áll, bátyja, aki pedig én mellett áll, egy barátnője és nyoszolyóleány volt az esküvőnkön. Kedves szüleim és húgom, eddig magam voltam, azt tehettem, amit akartam, segíthettem magukon is könnyen. Hogy ez után hogyan lesz, nem tudom. Ha csak az isten segítsége velem lesz és tehetem, ezután is akarok segíteni. De ha más mód nem lesz, ami kis pénzem oda haza van, ha éppen muszáj, abból segítsenek magukon. Maguk tették be a takarékbába, már egy éve. Egy évi kamata is 20 forint.”

Következő, júniusi levelében így írt házasságáról: „... Mindig bizonytalan volt. Bizonytalanságot nem akartam írni, hogy megint csak nevéssenek rajtam. Már az ősszel is, mikor Clevelandban (Cleveland) voltam, már megvettem a gyűrűt. A megyeházán kivettük a házassági engedélyt. Szombatra volt téve az esküvő, és pénteken vége szakadt a dolognak. Hát azt hittem, most megint úgy lesz, de hát most összekerültünk.” Fontosnak tartotta, hogy írjon a közelgő amerikai elnökválasztásról is. „Ami a hazamenést illeti, nem tudom, mikor megyek haza, Öneki sokszor mondja, hogy a jövő Pünkösdre haza mész, de maga nem mer Füredre menni, azt mondja, ha te mész, én is megyek. Ha még írsz, csak biztasd, hívjad Füredre. Isten mindnyájunkkal, tisztelek mindenkit.”

Az ifjú feleség 1908 júniusában, az esküvő után írt anyósáéknak és Lidinek. Bocsánatot kér, hogy alkalmatlankodik náluk, tiszteli kedves anyját és apját, nényjét, Lidit. Előzőleg kapott tőlük levelet, ennek nagyon örült, mintha saját testvérétől kapta volna. Kéri, ne csodálkozzanak a hibás íráson, de ő nem sokat járt iskolába, és fogadják úgy, mint saját gyermekük levelét.

A házaspár (az ifjú feleség már terhesen) 1908. november 4 - 18-ig kelt át az óceánon a Triesztbe érkező „Martha Washington” hajó fedélzetén. Zsuzsanna végleg Balatonfüredre került, soha nem látott anyósáékhoz a kis Tüzoltó utcai házba, ahol most én, az unokája élek a családommal. (Akkor még nem voltak utcanévek a faluban.)

Apám, Bocsor István ebben a házban született meg 1909. január 31-én. Február 6-án keresztelték, keresztanyja apjának húga volt. Fia születése után nagyapám vissza is ment Amerikába, de 1908. december 10-én még Budapesten aláírta az „Naturalized” (USA honosítási, állampolgársági) okiratot. Zsuzsanna 1909. szeptember 20-i levelében kedves férjének megírta, hogy a kis Pista kezd már ülni, anyósáék, „Bocsorék” vettek neki magas ülőszéket, a vásárban pedig cipőt, 60 krajcárért. Ha megfogják a kezét, hát megy. Közli, hogy a Bertók idehaza van, mondta, hogy kereste

Pittsburghben, hogy „kommendál neked farmot”. Javasolja, hogy télre menjen el valahová „burdra”, ne törje magát a virágházban. Kéri, írjon, mi újság van Amerikában, végül így búcsúzik: „gúd báj”.

The document is a naturalization certificate for Louis Bocsor, dated December 10, 1908. It is titled "NATURALIZED" and is signed by the District Court of Pennsylvania in Pittsburgh, Pa. The document includes a section for the Oath of Allegiance and a section for identification. The document is handwritten in ink and has a stamp from the Department of State.

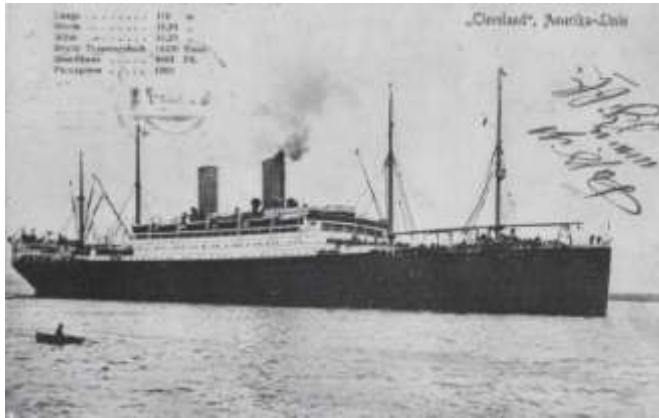
Key details from the document:

- Name:** Louis Bocsor
- Date of Naturalization:** December 10, 1908
- Place of Birth:** Balatonfüred, Hungary
- Place of Residence:** Pittsburgh, Pa.
- Oath of Allegiance:** I do solemnly swear that I will support and defend the Constitution of the United States against all enemies, foreign and domestic; that I will bear true faith and allegiance to the same; and that I take this obligation freely, without any mental reservation or purpose of evasion; so help me God.
- Identification:** I hereby certify that I know the aforementioned Louis Bocsor personally, and know him to be the identical person referred to in the within-described Certificate of Naturalization, and that the same stated in said certificate are true to the best of my knowledge and belief.

Honosítási irat (1909)

1909. október 29-én írta férjének, hogy előbb nem ért rá írni, mert szüreteltek. Ő is oda volt két nap pénzért. A Pista gyerek szép, csak az a csákó füle az apjáié, még nincs foga. A pénzt (122 koronát) betette a takarékbába, és még van 20 forintja idehaza. Van két malac, a hízók és a vén kijáró. Elújságolta, hogy egyszer fürdött a Balatonban. „Megírtad, hogy ha kedvem van, kimehetek tavasszal Amerikába, hogy megint haza küldjél? Ha mindig csak járni fogunk, akkor soha semmink nem lesz, hát csak azon igyekezz, hogy te se sokáig legyél ott. Tisztelünk téged mindnyájan. Más újság nincs Füreden, csak az, hogy egész nyáron nem volt halott.” Ugyanebben a levélben írt neki Lidi húga is a napi munkákról: gázszedésről, repahordásról, „most meg sározni és meszelni kell, hogy fűthessünk annak a vásott Pistának.” Most nagyon szép, de nagy betyár, a macskákat a bölcsőbe maga mellé szedi, a fekete goromba hozzá, a tarka meg a vörös dorombolnak neki. Az öregapjáért meg majd a hideg rázza ki, úgy szereti, egész nap hívja, „gye-gye papa”.

Nagyanyám a kisfiával, anyósáékka, és férje húgával lakott egy kis nádfedeles házban. Apósa, Bocsor József szabómester és Lídia, a sógornője is meghalt 1911-ben. Férjének írt leveleiben sokat panaszkodik anyósára a „nyanyára”. Nehéz sorsa volt nagyanyámnak: el kellett látni a ház körüli munkát, az állatokat, kijárni a földekre dolgozni.

Harmadik hazaútját a *Cleveland* gőzösön tette meg

Nagyapám, feleségével való hazautazása után két évvel, 1911. június 1-én a „*Cleveland*” hajón ismét elhagyta az USA-t, tíz nap múlva Hamburgba, 14-én Balatonfüredre érkezett. Július 5-én Budapesten az amerikai nagykövetségen magának, feleségének, Stephen fiának útlevelet kérelmezett. Végül mégis egyedül hajózott vissza, nem derül ki, hogy a család miért nem ment vele.

1914. áprilisában ismét útlevelet igényelt Pittsburgh-ben feleségének és fiának. 1914. április 25-én hazajött, és még ugyanabban az évben vissza is ment. A családi legenda szerint sok pénze nem lévén, egyik útján elvállalta a hajón a fűtői munkát, így nem kellett jegyet vennie. Érdekes, hogy 1912-től feljegyzéseiben a hónapok nevét hol angolul, hol magyarul írta.

Nagyanyám még 1914. december 21-én, második gyermeke születése előtt egy héttel, írt férjének. Zaklatottan, a témák között csapongva tudatja vele, hogy a „*kártyát*” (lapot) megkapták Pestről, Berlinből, Londonból, és pénzt is, 205 koronát, de mindhárman betegek, nem tudott írni előbb. Aggódik anyósa miatt, aki nem akar javulni már négy hete, nem tudja mi lesz vele. Amitől legjobban félt, az Isten rámerete, „*hogy énnekem abba a rossz világba meg köllött érnem, hogy én viselőm maradtam.*” Nem csoda, ha nem örül a gyermekáldásnak, egyedül fogja most már a két gyereket nevelni a sok munka és anyósa mellett. Férje elutazása után nagyon sokára kaptak levelet, félték, hogy már a tenger fenekén van, azért nem írt. Beszámolt a drágaságról, szekér- és boreladásról, az eddig elmaradt disznóölésről. Közli, kik adták meg az „*árendát*” (bérleti díjat) a földekért, ki nem adta meg a kamatot. A sparhelt jó, csak a kémény nem, mert beszik az eső. A Pista nem jár még iskolába. A háború

miatt sok sebesült van a Savanyúvízen, a java lovakat összeszedik, de azért fizetnek. Soroznak katonának 18–52 évesig, megírja, kik váltak be. Laki Imre már nem kisbíró. Írt Mihály bátyjáéknak is Amerikába. Az újságot, ami jött, visszaküldte. Érdeklődik, hogy éjjel dolgozik-e férje. Közli, kik haltak meg, a végén kíván jó egészséget és boldog új évet férjének.

1914. december végén megszületett Lídia lányuk (nekem később keresztanyám). A születését tudató sorokra 1915. március 17-i, Veronából¹³ küldött levelében nagyapám így reagált: „*Azt írod kis leány született december 28. kán. Akkor az 7 vagy 8 hónapra született, vagyis nem idejére, mert én hazamentem április 25-én és április 25-től december 28-ig 8 hónap és 3 nap. Annyit pedig csak tudhatsz, hogy a rendes születésnek kilenc hónap az ideje. Talán valaki tanácsolta, hogy ilyesmit írjatok. Majd ilyesmi hírre rögtön Basa országba vágatok. Abba pedig ne higgyetek. Vagy talán a szüretbe a préssel megerőltetted magadat, azért született idő előtt. Vagy valami csuda gyermek. Bizonyosan mire ezt a levelet megkapod már menni és beszélni is tud. Manapság minden megtörténhetik. Erről a dolgról írd bővebben. Írd meg, mennyi időre született, olyan-e mint a Pista. [...] ha úgy van a dolog, mint írod, hogy a Rák kománé vitte el a kis leányt keresztelni. Van otthon elég selyemkendő, amit vittem. Gondolom, van új is, adj neki egy újat. Tisztelem, mond meg neki, azt én ajándékozom. Meg a kis lánynak végy egy kocsit, abba könnyebben eldajkáljátok. Ha csakugyan van. És ki volt az a rokon, aki elvitte volna keresztelni a kislányt. Majd a nyáron vetesd le őket veled együtt, ha már csakugyan van, s ha megéri a nyarat. De hét-nyolc hónapos gyerekek nemigen szoknak felnőni. Szegény Lidi is 7 hónapos volt, nem is fejlődött ki rendesen sohasem*” (a húga). A levélben tanácsokat, utasításokat ad az otthoni dolgok intézéséhez: „*... ha az a kémény nagyon beereszti az esőt, csináltass a bádoggossal egy ilyen tetőt, itt küldök formát. Cinkből legyen erős és így kívágvá a vége. És jó cementes malterrel lemalterolni, akkor megáll. Ezt mutasd meg, akivel csináltatod. Tisztelem a Rák komát. És a szekér árát megadták-e vagy csak hitelbe. Isten veletek.*”

Nagyanyám 1915. április 22-i válaszlevelében biztosítja a férjét, hogy a kislány végett csak legyen nyugton, igaz, picinek született, de a bábaasszony azt mondta, hogy valami hiányzik a kilencedik hónapból. Azért írt későn, mert a Pista két hétig tüdőgyulladásban feküdt, azt hitték elpusztul. Az orvos háromszor volt nála. Délben 40 fok láza volt, este meg olyan volt, mint egy halott. Ő már meggyógyult, most meg a kislány beteg, bárányhimlő van rajta. Sokat kell velük éjjel-nappal vesződni. „*Hát mit csináljak, ha megvan a lány, hát csak kötelesség gondját viselni. Elég baj nekem hogy nem vagy itthon, és hogy a lány ilyen*

rossz esztendőben született. Most még idáig csak a nagy drágaságot éreztük. Nekünk egy kis lisztünk van, akinek fölösleges lisztje van, azt megbüntetik. Egy kis fánk még van, majd azon leszünk, ha lesz eladó fa, hát veszünk. Egy kis húsunk is van, jó hogy nem adtuk el az egyik disznót, mert most nagyon drága. A székbe¹⁴ egy kiló hús egy forint hatvan. Négy szem tikunk van, a kecskének volt 2 gidája, az egyik megdögölve született. A kéménybe tettünk húst füstölteni, a szekérért megadták a pénzt. A bort kérde: hát talán nem olyan méreg savanyú, mint a két esztendővel ezelőtti, de nem is édes. A szőlő meg lett metszve, de a kapálástól fél édes anyánk, mert nincs ember. Most megint soroznak 30-án. A Rák komának is megjött a levele, azt is sorozzák. Krumplit meg kukoricát vettünk. A farkókői föld csak megvan, nem kell senkinek se, feléből se, mert kevés a marha. Egy szántás 6 forint. A Bocsor Géza nagy beteg Kanizsán. A Róka Lajos fia meg meghalt katonáéknál. Meghalt Domjány Imréné is itthon. Tiszte a Domjány néne, és tisztelnék a Rák komáék, és ha megkaptad a levelet, hát írdál vissza. Mink is tisztelünk tégedet, és kívánunk jó egészséget, isten veled, vigyázz magadra.”

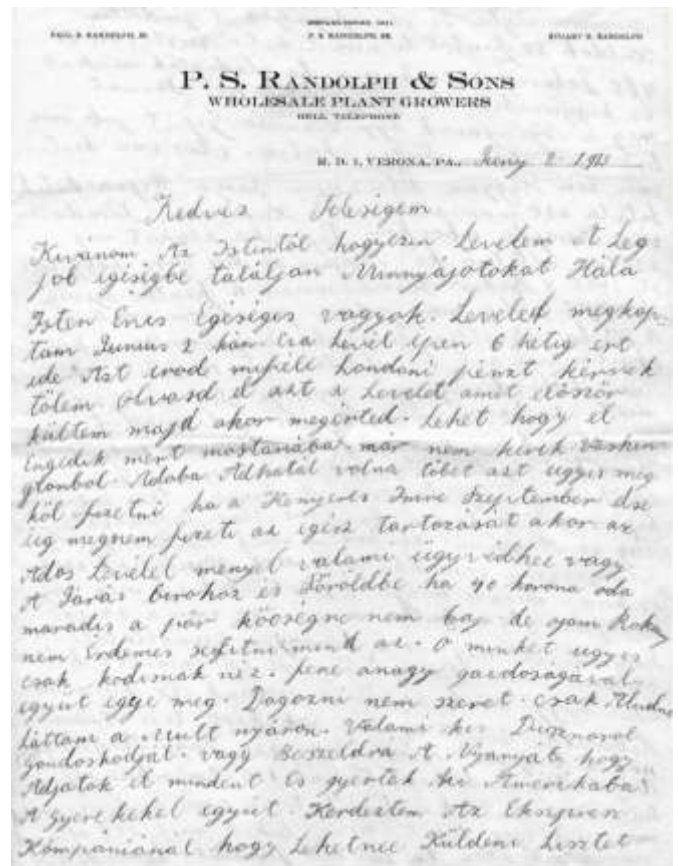

A család Balatonfüreden 1915-ben

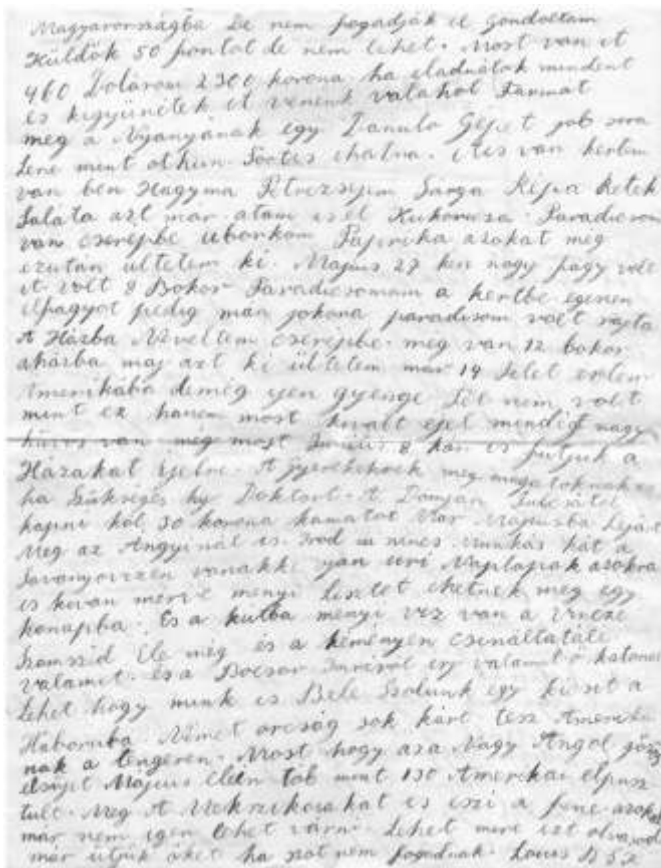
1915. június 8-án kelt levelében, amit P. S. Randolph & Sons növénytermesztő cég fejléces levélpapírján Veronából írt (itt dolgozott az üvegházban), nagyapám hívja Amerikába az egész családot a nyanyával együtt. „...Adóba adhattál volna többet, azt úgyis meg kell fizetni. Ha a Kenyeres Imre szeptember elsejéig meg nem fizeti az egész tartozását, akkor az adós levéllel menj el valami ügyvédhez és pereld be. Ha 40 korona oda marad is a perköltségre, nem baj, de olyan rokont nem érdemes segíteni, mint az. Ő min-

ket úgyis csak koldusnak néz. Fene a nagy gazdaságával együtt egye meg. Dolgozni nem szeret, csak aludni, láttam a múlt nyáron. Valami kis disznóról gondoskodjál. vagy beszélj rá a nyanyát, hogy adjatok el mindent és gyertek ki Amerikába a gyerekekkel együtt. Kérdeztem az Express kompániánál, hogy lehetne-e küldeni lisztet Magyarországra, de nem fogadják el. Most van itt 460 Dollárom = 2300 Korona”. Biztatja az otthoniakat, ha kimennének, vennének valahol egy farmot, meg a nyanyának egy „Danuló gépet” (varrógép). Jobb sora lenne, mint otthon. Sört is ihatna.” Írja, hogy a kertjében mit termel, de a tavaszi fagy elvitte a paradicsomot. „...Már 14 telet értem meg Amerikában, de még ilyen gyenge tél nem volt, mint ez. Hanem most, kivált éjjel mindig nagyon hűvös van, még most június 8-án is fűtjük a házakat éjjelre” (az üvegházakat).

Utalva a háborús évekre, a szegénységre írja: „Írod, nincs munkás. Hát a Savanyóvizen vannak-e olyan úri naplopók, azokra is ki van mérve, mennyi lisztet ehetnek meg egy hónapban? [...] Lehet, hogy mink is beleszólunk egy kicsit a háborúba. Németország sok kárt tesz Amerikának a tengeren. Most hogy az a nagy angol gőzös elsüllyedt május elején, több mint 130 amerikai elpusztult.¹⁵ Meg a mexikóiakat is eszi a fene. Azokkal már nemigen lehet várni. Lehet, mire ezt olvasod, már ütjük őket, ha szót nem fogadnak. Louis B S K.”

Fejléces levél Veronából 1915

A levél második oldala

Nagyanyám 1915. július 8-án levelében elküldte a képet is (ami szerinte, nem jól sikerült) magáról a két gyerekekkel. A kis Lidiről azt írta, szebb, mint a képen, kék a szeme és piros az arca. Pista fiával megeszi a méreg itthon, a nyanya meg megy dolgozni a földekre, azt meg ott eszi a méreg, hogy neki kell dolgozni. Részletesen beszámolt az itthoni dolgokról, nehézségekről.

Jellemző, hogy úgy leveleztek, mintha beszélgettek volna a tennivalókról. Nagyapám több ezer kilométerről kézben tartotta a gazdaságot, irányított, és minderről tudni akart. Amerikai mindennapjairól alig írt, mindig a füredi dolgokról érdeklődött, tanácsokat adott. Ott élt, de hazagondolt, lelkiekben itthon volt. Ő Amerikában az itthoni élethez képest könnyen élt. Itt két asszony és két kisgyerek kínlódott, küzdött naponta a gazdasággal, szegénységgel. A levelekben csapongva váltanak témát, nem írnak kedves, vigasztaló gondolatokat egymásnak a hosszú távollét alatt. Így volt természetes az élet, tették a dolgukat, még ha sokszor szenvedve, panaszkodva is. A mindennapi élet drámája tükröződik a levelekben, levelezésük kordokumentum.

Nagyanyám ír az időjárás hatásáról, a terményekről, szőlőkapálásról, szántásról, permetezésről, a nagy drágaságról: „...,a kései árpák nagyon rosszak”, „...,a bort eladtuk 27 -ér 11 hektót”, „...,az Ujheli Julcsa végre megadta a kamatot, megint adtunk neki 50 forin-

tot”, „...,Kenyeres ángyi is megadta a kamatot, az is tisztel”, „...,a kútban van elég víz, a kéményt még nem csináltattuk meg...” Rendszeresen beszámol urának a füredi halálesetekről is.

1915-ben természetesen a háborúról és következményeiről is írtak egymásnak. Itthonról nagyanyám: „A Rák koma bevált katonának, de még itthon van. Sokan beváltak a fürediek, bevált az alsóörsi Imre is (Bocsor Imre). Komáromi Lajos is elment katonának, a Csete Sándor még itthon van, a Bernát barátod nem vonult be, a Rák koma is Galíciában van, kéri az enni-valót. Akiknek oda van az ura, a szegény sorsúak kapnak a községházánál pénzt.” Amerikából nagyapám: „... de nem csuda, hogy drága a búza. 8 Dollár M. mázsa, hiszen innen él Európa, ki pénzért, ki meg ingyen. Belgium nagy része amerikai ajándékból él. Ha munkást nehezen kaptok, hát a Győrhegynek a rosszát hagyjátok úgy. De el ne adjátok, mert én attól tartok, hogy ha megszűnik a háború, sok értéktelen papírpénz lesz az országban.”

1915. augusztus 21-i levelében megköszönte a gyerekről küldött fényképet, de hiányolja róla a nyanyát. „... én megint kérdeztem Pitzburgban (Pittsburgh) a legnagyobb kereskedésben, hogy küldjenek egy 50 fontos zsák lisztet és egy füstölt sonkát, amelyik a legnagyobb. Nem bánom, ha 20 Dollárba kerül is 100 Korona. De ha nem lehet. Ne másnak add a pénzt, hanem éljetez magatok. Majd Karácsonyra, ha az Isten segít én is küldök 200 koronát. De most nagy dologba kaptam. Megvettem egy darab földet, egy és fél hold, 1000 Dollárért 5000 Korona. 500 Dollárt most fizetek, 100 Dollárt újévkor kell fizetnem. És 400 Dollárt 2 év alatt kell megfizetnem. Addig kell 6-os kamatot fizetnem. Szép egyenes föld, a Randolph is eljött megnézni, az is azt mondta, hogy megéri. Szivattyús kút is van rajta. Valamikor ház volt rajta, de most nincs rajt semmi. Be van kerítve dróttal és aszfaltos út megy el mellette, Kárétól¹⁶ egy fertály¹⁷ óra járás. Most a nyáron 3 darab marha legelt rajta és most is jó fű van, majd az ősszel egypár gyümölcsfát ültetek rája.” Ugyanebben a levélben utasítja feleségét, hogy Kenyeres Imrétől a két-évi tartozást kérje már vissza. „Dukhin”-ban (Dunkhin) hallotta, hogy feleségének Pista öccse meggyógyult, és volt otthon Kisztén, de már megint a régi helyére visszatették (katona volt). Utalva egy fényképre, viccesen kérdezi, hogy talán a kis Pista is a háborúba akar menni, hogy kard van az oldalán, mégpedig jobb felől. Ha az iskola megkezdődik, oda kell jártni a gyereket. Már nem abban a Veronában van, ahol együtt voltak, onnan 10 perc járás kárén. Van két szép csibéje, három hetes korokban vette 40 centért, és egy galambot is fogott, aminek meg volt löve a szárnya. Kérdezi, hogy az ő leveleit fölbontva kapják-e meg, mert ő mindig fölbontva kapja. Kéri, hogy a levelet ajánlva küldjék.

1916. február 10-én hosszú, éleslátásról tanúskodó, néha vicces hangvételű levelet írt feleségének, céges levélpapíron. Ekkor is a régi helyén, a P. S. Randolph & Sons kertészeti cégnél dolgozott kertészként. „...Már azt gondoltam, hogy nem írtok, hanem jöttök magatok. Vagy, hogy elvittek benneteket a muszkák. Nagyon sokáig ért haza az a pénz, ha december 22-én kaptad meg. Én elküldtem innét november 6-án. Azt írod, hogy azért nem jöttök, mert a Nyanya nem jön. Ezt elhiszem. És hogy nem lehet semmit eladni. Ezt már nem hiszem el. Eladni mindig könnyebb valamit, mint megvenni. Persze csak úgy, ha van mit eladni. És hogy most nem lehet utazni, ez már egészen nem igaz. Utazni mindig lehet, ha az ember akar és pénze van hozzá. Pénz nélkül is lehet, de csak gyalog, vagy itt Amerikában a tehervonaton „zsonponi”¹⁸. Itt küldök a február 4-i újságból egy darabot, ha elolvassátok, láthatjátok, hogy lehet-e utazni vagy nem. Írod, ha itthon volnék, örülhetnék a gyerekeknek. Szépen örülhetnek azok is, akik otthon vannak, mikor még olyanokat is elvisznek katonának, mint a szegény Rák koma. Akkor családod kis gyerekekkel (a szomszéd Rákéknak sok gyerekük volt). Különben én itt vagyok itthon. Én 1906. január 13. óta amerikai Polgár vagyok, és én utánam te is a gyerekekkel együtt. Ne gondold, hogy a háború után jobb lesz Magyarországon. Hogy több adót kell fizetni az bizonyos, és a paraszt épp úgy büdös lesz, mint eddig volt. És ki tudja még a háború is hogy végződik. És azt ne hidd, hogy innét a magyaroknak haza kell menni. Aki akar, megy. De erőltetni innét senkit nem lehet. Én azt hiszem, akik itt vagyunk, mindegyikünknek van valami emléke Magyarország Basáitól. Nagyon is meggondoljuk, hogy itt hagyjuk-e az igazi szabadság és jólét hazáját az üres fejű Basák kedvéért, ahol az összes joga a földművesnek az adófizetés, és kötelessége a hallgatás még a legnyomorultabb hivatalszolga előtt is. Én már voltam néhány különböző nemzet hazájában, de hogy valahol a földműves jobban le volna nézve a saját hazájában, mint a magyar, hát nem láttam még talán Oroszországban sem. Ott ugyan még nem voltam. A bort pedig még ráérsz eladni, az árára azt hiszem, nem vagy rászorulva. A szőlőt pedig, ha lehet, metszsed meg. A többi munkára pedig, ha nem tudsz embert kapni, hagyjad. Gyomlálj meg, ha tudod, tudja meg az is, hogy háború van. Azon a birtokon, amit írtam, hogy vettem, már túladtam. Most már van három bankban hétszáz dollárom, az mostani magyar pénz értékben ötezer korona. Hála Istennek. Majd március közepe felé nektek is küldök néhány száz koronát, ha az Isten éltet. [...] Itt olvastam az újságból, hogy az arany és ezüst neműt el akarják ott venni. Az én óráim, láncaim, gyűrűket oda ne add, mert azt én Amerikában szereztem, nem Magyarországon. És a birtokból tudsz-e valamit kiadni? A Bernáth Pál barátom katona-e, meg a Csete? A há-

ború után csak úgy válogathatnak a derék özvegy menyecskékben, mint zsidó Náci a hétszentségben. Meg mi lesz abból sok férjhez menő leányból? Minden embernek 4-5 felesége is lesz, akkor én is visszamegyek néhányat lefoglalni. Nagyon sok megmunkálatlan szőlő lehet a füredi határban, de azért a Nagyné a Vörös földek alatt csak nem adja el azt a földet. A kisleány tud-e már menni, vagy beszélni? Vegyél ám neki cipőt, ha drága is. Írod, hogy a csizma milyen drága. Eladhatnád az én csizmáimat, ha kapnál érte pár száz koronát. Kívánok boldog Húsvéti ünnepeket. Isten veletek. Írjál vissza azonnal. Louis B. sk.”

Zsuzsanna 1919 októberében írt férjének, megköszönve levelét (ekkor már vége volt a háborúnak). Már nem is számítottak rá, olyan régen írt haza, azt hitték már nem is él. „Most olyan vagyok, mintha újra születtem volna. Már ha ezek a gyerekek nem lettek volna, hát már elbujdostam volna. Sokat kellett szenvednem mióta nem írtál. Kedves Férjem, azt írod, hogy ha mink akarjuk, hát hazajössz. De ha lehet jönni, hát rögtön gyere. Ne küldjél se pénzt, se levelet. Csak a pénzedet ott ne hagyd, csak gyere haza. Addig meg se öljük a disznót, se a bort el nem adjuk. Bizony bor az idén kevés van, úgy 7 hektó. Tavaly több volt.” Beszámol a gazdaság állásáról: van széna, fa, disznó, egy kis pénz is. „Bizony nagy drágaság van, de hát csak jöjj haza, ha más megél hát talán mi is megélünk, csak az Isten egészséget adjon. A birtokot se adjuk ki, csak gyere haza, hogy ne kínlódjak én itt te meg ott. Mit ér az ilyen élet, én nem bírom kint is a dolgot meg itthon is. Gondolhatod, milyen élet lehet, ahol nincs férfi a háznál. Hát te is tekints ránk. Ha tudnád, mennyit emleget a lányod, elment a szomszédba elmondta, hogy írt édesapám. Mindenki szereti, mert szép kislány és okos. A Pistát állami iskolába adtam föl, sírt, hogy ő oda jár, többek is azt mondták, adjam oda, mert ott többet tanul. Igaz, hogy egy kicsit több a költség, azért nem lesz úr. A gyerek szeret tanulni, édes anyádnak nem tetszik, de hát annak minden baja. Legnagyobb baja az, hogy nem vagy itthon, meg nem küldtél pénzt. Ha csak lehet, gyere haza, már elég volt szenvedni. A Rákék is tisztelnek, azok is mondják, csak gyere haza. Született nekik egy fiuk, mióta a koma megjött a katonáéktól.”

Megírja, kik haltak meg Füreden az utóbbi években; közli az élelmiszerek, hús árát; petróleum soha nincs, se ruha, se cérna. „Ha tudsz valamit hozni, hát hozzád nekem bugyogót, meg a nyanyának is bugyogót vagy szoknyát, vagy réklit. Mamának meg Pistának kapcát hozzád, Lidinek babát, de drágát ne végy. Nem bánom, ha semmit nem hozol, csak magadat. Jöjj meg. A Rák komáék meg segítettek szüretelni, szüretelő napszám 10 forint volt meg egy ebéd.” Kiegészíti a levelet nagyanyám azzal, hogy nagyon vigyázzon a pénzre, be ne csapják itthon, mert Magyarországon

sok a rossz pénz. „Csak a régi kék pénzt fogadd el, mert más pénz nem kelendő. Fehér és zöld pénzért nem kapni semmit.”¹⁹ Kéri hozzon Pistának cipőt, cipőtalpat nekik és másoknak is. „Selyemkendőt ne hozz.” Emlegeti Pista öccsét, akiről nem tud semmit, él-e, hal-e. Kéri, tudja meg, milyenek a viszonyok az országban, és ha lehet jönni, csak jöjjön haza minél előbb, mert nehezen várják. Zsuzsánna szinte minden második mondata a hazahívásról szól, ami nem csoda. Egyedül van a sok munkára, gyereknevelésre, nehéz a megélhetés.

Ugyanezzel a levéllel küldött apjának Pista is szépen írt levelet. Ő már 10 éves ekkor. „Kedves Édes apám, mi bizony nagyon megörültünk a levélnek. Mert 1916 óta még egy betűírást sem kaptunk. Még azt is mondták, hogy meghalt és nem is gondoltuk volna, hogy még egyszer levelet is kapunk. És én is már I. polgáriba járok és 4 elemi végeztem, és ami volt rektor kidobták, mert nagy kommunista volt és helyette Tólos József lett a rektor. És jöjjön haza, mert mindent édes anyámnak kell dolgozni és már az sem bír mindent tenni. És ha az is megbetegszik, mi lesz velünk? És még valami szép sipkát hozzon, a maga fejéhez vegyen, mert én is már akkora vagyok mind édes anyám. És nekem édes apám hozzon egy körzöt és egy radírt, mert azt nem lehet itt kapni semmiért se, pedig ere nagy szükségem van. De nem bánom, ha semmit se hoz, csak maga jöjjön haza. Tisztelettel. Pista, Lidi 1919 okt. 27.”

Nagyapám a fenti levelet december 6-án kapta meg, aminek nagyon megörült, mert majdnem négy évig nem kapott levelet. De már előtte írt november 30-án, mert azt hitte, az előzőt nem kapták meg itthon. Válaszolt is hamar, december 12-én Clevelandból.

1919-ben már vége volt az I. világháborúnak, az ezzel összefüggő, saját életét befolyásoló dolgokról, békekötésről Magyarországgal írt nagyon józanul, realisan. „...Te azt írod, hogy ne küldjek se pénzt se levelet, csak rögtön menjek. Csakhogy most nem úgy állám az utazás, mint a háború előtt állt. Mert most útlevelet nélkül nem lehet kimenni Amerikából senkinek, még polgároknak sem. Ahhoz, hogy azt kapjak, belekerül egy hónapba, lehet, hogy több. A béke Magyarországgal még nincs megkötve. Így az összes pénzem nem vihetném velem, ha akarnám is. Csak 500 Dollárt lehetne elvinni. A többi a békekötésig itt kell hagyni. Én elküldtem neked december 8-án egy Clevelandi bank útján 110 Dollárt. Azért kapsz az országban 10.000 Koronát. Én itt nem határozhatom meg, hogy te ott milyen pénzt kapsz. Itt a Bankban azt mondták, hogy az országban jó kelendő pénzt fogsz érte kapni. Neked kell ott vigyázni, hogy rossz, értéktelen pénzt el ne fogadj. Ha megkapod, igazítsd a sorsod belőle, nem azért küldöm, hogy a bankba tedd, hanem végy, ami szükséges, meg amit kapsz érte. Ha kell, írd, és kül-

dök többet is. Csomagot a szorosán vett Magyarországra még nem lehet küldeni. Csakis a megszállott részekre vesz föl a posta 11 fontos csomagokat. De az is bizonytalan, hogy megérkezik-e rendeltetési helyére. Írod, hogy só, petróleum és cérna nincs. Azt még csak megértem, hogy petróleum és cérna nélkül hogy lehet élni. De hogy só nélkül hogy lehet megélni, azt bajos elgondolni. És én olyan országba menjek, ha lehet is. Hiszen só nélkül még az állat is elpusztul, nem az ember. És hajót is bajos kapni, New Yorkban ezrivel vár a nép a hajó végett. Azért ne bússul el magad, ha eddig megsegített az Isten, ezután is csak gondunkat viseli. Elhiszem én, hogy bajosan vagytok, de még a tavaszig csak meglesztek valahogy. Addig csak megváltozik valamire a békekötés sorsa. És az utazás is szabadabb lesz. Ha a pénzt megkapod és ezt a levelet, és a bort még nem adtad el, hát ne add el. Ha még pénzre lesz szükséged, írd és küldök, Igyatok, a Nyanyának is meg nekem is hagyjatok. Ha még írsz, írd meg, hogy a kecske megvan-e és a kútban van-e víz. Ha magad röstellsz írni, fáradt vagy, írass a Pistával. Mondd neki, mit írjon. Látom, elég rendszeresen tud írni. És írjátok meg, hogy amit én innen vittem, azok megvannak-e. Az arany óra, lánc, kaptavas, fűrészhajtó és más szerszámim, és az eketaliga, szálvasak.

Majd ha a békeszerződés alá lesz írva Magyarországgal, és meg lesz engedve a csomagküldés, hát én is megpróbálok egy kis ruhafélét küldeni. És a Pistának is küldök, amit kért. De ha bántja a kislányt, hát írd meg és kap szíjat. Írod, hogy a gyerekeknek 130 Forintért akarnak cipőt adni. Ne törődj vele, csak ha kapsz, végy mindnyájatoknak, a kislánykának is. Isten veletek. Tisztelem a Rák komáékat, szomszédokat.”

(Ekkor már egy ideje Clevelandben, Ohio államban élt. Címe: Vodland Ave 7909 Nr. Hotel New Budapest. A levélben említett tárgyaiból még mindig megvan az arany zsebórája láncsal együtt, a kaptavas és a nagy, bőrrel bevont fa hajóládája, amivel többször átkelt az óceánon.)

1920. január 10-én íródott egy hosszú levél „Kedves Férjem és Kedves Édes apám” megszólítással. Zsuzsánna Pista fiának diktálta, mert az írás szép, és kevésbé hibás. A szokásos jókívánságok, levelek megköszönése után tele van panasszal. „Hála istennek mi is egészségesek vagyunk, csak öreganyánk van rosszul, de azért tud pörölni. Azért is pörölt, hogy külön nem tiszteled, hát, ha írsz, tiszteld külön. Január 2-án három levelet kaptak meg egyszerre. A pénzt még nem kapták meg, „kár volt azt küldeni, mert meglehet, hogy nem is kapjuk meg. Más egyéb csomagot ne küldj, majd ha te jössz, akkor hozzá, amit tudsz. Borfejtésre itthon légy, hogy arról is ne nekem kelljen gondolkodni. Van borunk idei vagy 8 hektó, tavalyi bor van még 1 hektó és azon kívül is van egy kis ivó bor. A borok kelnek most 20 koronáért.

Az igaz, hogy minden drága, de azért jobban kapni mindent, mint háború alatt. Egy méter ümögnek valót (ingnek valót) 35 forintért adnak. Egy kiló marhahús 20-22 Ft. A disznóhús 30 korona. Egy liter tej 4 korona. Egy liter tejjől 20 kor. Egy métermázsa krumpli 240 kor, rozs 360., búza 400 korona, de még nem is kapni. Egy kiló liszt 7-14 kor. Amint írod, hogy az óra, a lánc és egyéb szerszám megvan-e. Megvan minden, csak az eke taliga és a szekér nincs meg, mert öreg anyánk eladta, mert rosszak voltak. A kecske nincs meg, amit te vettél, tavaly le kellett vágatni, mert egy varrótü volt a szívében. Egy másik van helyette. És a marhák is nagyon drágáért kelnek, másoktól hallottuk, hogy egy pár tehén szekérral együtt 40.000 korona. És írod, hogy olyan országba nem gyűsz (jösz), ahol só nincsen. De azért mi még só nélkül nem voltunk soha, olykor kapunk most is. Ha megkapjuk a pénzt, akkor veszünk vagy csináltatunk lábbelit, tehát nem küldünk mustrát (mintát). Csak jó talpat hozzál, mert itt nagyon rosszak vannak. És a Gács pintér már karácsony előtt megjött, de nem beszélhetünk vele, mert Tótvázszyban van. Hidegkutra is jött két ember karácsony előtt, ezekkel sem beszélünk. Azt hittük, te is velük jössz. És a Bocsor Sándor most a községi bíró. És az alsóörsi Bocsor Imre is községi bíró. Ha lehet, hát gyere haza, mert nagyon sok dolog vár rád, a kerítések nagyon rosszak. És a napszám már nem ám 2 vagy 3 korona, hanem 40 korona. Gyere haza, mert nem kívánok lenni édes anyáddal, mert minden baja. Az is baja volt, hogy a kecskét leveledben megkérdezted, de őtet nem, hogy él-e. Mert annak örülnénk, hogy ő már ne lenne. A kútban van víz elég, fánk az erdőn van. Még hideg tél nem volt, csak eső és köd. Hó még nem is esett, jeget nem lehet vágni és a nád is benn van a Balatonban, nem lehetett még aratni.

Fia külön levelet írt: Ne nekem ígértesse Édes apám a szíjat, hanem a Lidinek, mert ő szokott engem megverni. Édes apám hozzon jó erős cipőfűzőket, mert itt nagyon rosszak vannak. Kedves édes apám, tudatom, hogy már szeretném, ha haza jönne, és venne teheneket és szekeret, mert én szeretek a Lidussal együtt szekerezni. Ha jön haza, hozzon ruhának valót és nekem 22-es korcsolyát és magának is hozzon jó ruhákat, mert itten egy öltöző ruha 4000 korona. És ha kap jó erős bőrkesztyűt, hát akkor nekem hozzon, mert itt ilyesfélét nem kapni. Tisztelem a Janit, Mariskát, s a többi kisebb ismeretleneket, szeretném, ha nekem írának levelet. Tisztelettel: Pista.”

1920. február 18-án írta Zsuzsanna kedves urának, hogy a 10.000 koronát megkapta egy darabban, volt a füredi takaréknál és magának ott kikért 1000 koronát, a többit bent hagyta. Kéri férjét, legjobb volna valaminek befektetni, mert a pénz bizonytalan, de ő nem kap bele semmibe, amíg ura nem jön haza. Fél, hogy akkor „mivelünk mi lesz, ha te nem jössz haza. Jön a tavasz,

a birtok nincs kiadva, írd meg, hogy mit csináljak.” Írja, hogy „az anyád nagyon türelmetlen, hogy nincs egészséged, nem tud menni. Téged szid, hogy mi lőjön, mi találjon abba az Amerikába. A másik órába azt szeretné, hogy ha már itthon volnál. Nagyon bajos az életünk, de nekem a legbajosabb, mert nekem a gyerekek is sokat kell mérgeledni, sokszor kifakadtam rájuk, hogy apa nélkül kell őket nevelni. De a másik órában szeretem őket, kivált azt a lányt, mert az egy cinkos, azt mindenki szereti. Piros, mint a rózsa. Magyarázza, lesz még teveled is, mindig álmodik, ha kocol (kopogtat) édesapám, én eresztem be. Most vettem cipőt Pistának 225.-Ft-ért, a kislánynak 60.-Ft-ért, nekem posztó tutyit 50.-Ft-ért.

Kedves uram, hogyan van az, hogy soktól hallom, hogy már nagyon sokan jöttek haza, csak te olyan nehezen tudsz elindulni. Meg azt is hallottam, hogy sok holmit hoznak. De azt is beszélnek, hogy az egyiket kirabolják, a másikat nem. Hát, ha jössz, ne vásárolj sokat, csak a pénzedre vigyázz, itt is beváltják az amerikai pénzt. Csak tudd meg, hogyan vannak a viszonyok. Kedves uram, ha lehet, hát csak jöjj haza minél hamarabb, mert én is nagyon erőtlenség vagyok, mindent nekem kell húzni-vonni. Tiszteltetünk, csókoltatunk százszor mindnyájan. Isten veled kedves uram.”

A levelezésük utolsó darabja, amit itthon találtam, 1920. június 8-án íródott. Zsuzsanna tudósítja férjét, hogy jó egészségben vannak, a pénzt megkapták, de most nem egy, hanem tíz darabban. „Már megvolt a békekötés Magyarországgal, és ha nem kapsz útlevelet, akkor bizonyítsd, hogy családod van. És volt itt egy amerikai zsidó, aki azt mondta, hogy kap mindenki útlevelet. Ő is kapott, pedig oda van honosítva. Azt mondta, hogy talán nem jól jártál utána. Már annyian voltak nálunk, hogy hazajöttél-e, és pünkösöd másnapján azt mondta mindenki, hogy Alsóörsön meg Pesten vagy.” Felsorolja felesége az utóbbi időben meghaltakat is. Kéri hozzon cukrot, kását, mert itt nem lehet kapni. Egy kis gyolcsot is hozhatna, vagy 20 méter párnának valót. Ha jön, akkor az útból írjon. „Kedves uram, gondolhatod, milyen életem van a te anyád mellett: azt beszél, hogy neked Amerikában van másik családod és idehozod. Azért is nem jössz haza. Egy órában összeszid, hogy ne segéljen az isten haza, a másikon azt szeretné, hogy haza jönnél, hogy kipanaszkodhassa magát. De én még jobban szeretném kipanaszkodni magamat. Elhíheted kedves uram, hogy nem kívánom az életemet, mert nekem egy napom se csöndes. Már most tehetetlen, csak ül meg fekszik, mégis mindig átkozódik. Mindig iparkodom, hogy legyen neki téve, ha elmegyek is. Ha elmegyek is baja, ha itthon vagyok az is baja. Mostan minden nap vesződségesebb, soha nem hittem volna, hogy a te anyáddal nekem annyit kelljen szenvedni. Gyere haza, ne szenvedjél te is ott, mink meg itthon. Már neked is

elég lehetne az Amerikából, már légy köztünk, meggyönyörködj a pénznek. Örülj már a családodnak, amilyen két szép gyerekünk van. Ne csak mindig nekem kelljen mérget enni. Most is nagyon sietve írtam a levelet. Gyere haza, ha lehet, mert nekem nagyon bajos az életem, ha más megél, hát mi is talán megélünk. Kívánunk mindnyájan jó egészséget, isten veled, nem érek rá többet írni, sok dolgom van. Vigyázz magadra a messzi távolba.”

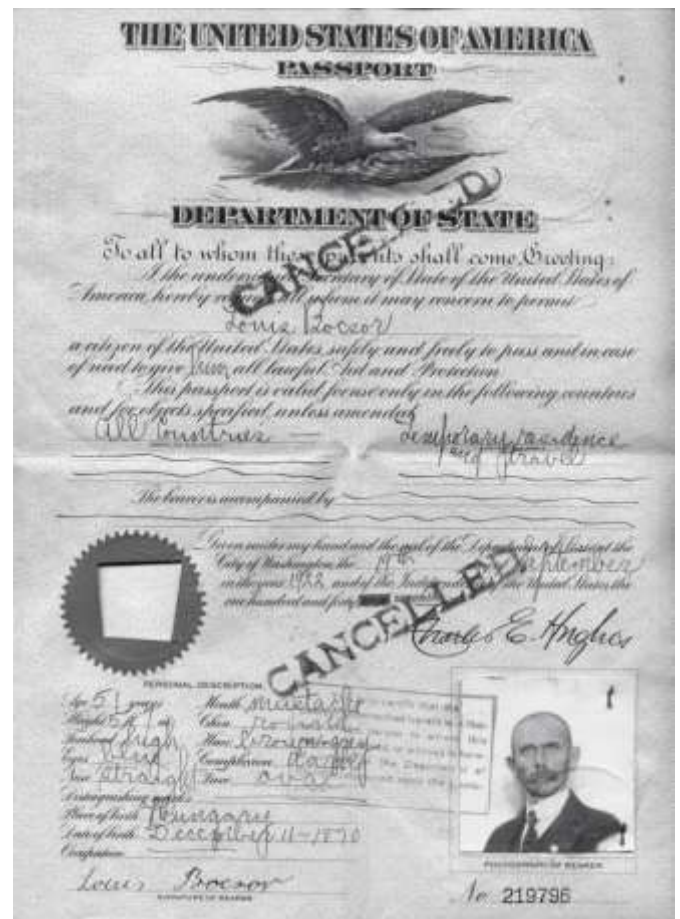
Nagyanyám éveken át reménykedett abban, hogy férje végleg hazatelepül, de ez csak 12 év után következett be. Összesen 21 évet élt az USA-ban, kisebb-nagyobb megszakításokkal. Végül a sok hívásnak, biztatásnak eleget téve 1920 szeptemberében hazajött családlátogatás céljából. Megvan a Veszprémi Takarékpénztárnál nyitott betétkönyve: az első bejegyzés szerint Bocsor Lajos 1921. augusztus 8-án 20.000 koronát fizetett be, a legutolsó bejegyzés 1938. január 1-jei, ekkor összesen 2 korona volt a betétkönyvben.

Édesanyja, özv. Bocsor Józsefné szül. Kenyeres Julianna, a „Nyanya” 1921. november 5-én halt meg. A halálesetet fia, Bocsor Lajos jelentette. Nagynéném, Bocsor Józsefné (a menyje), úgy emlékszik, a családban azt hallotta, hogy még vissza akart menni Amerikába. Megtaláltam a „Red Star Line” hajótársaság (Antwerpen – Amerika) 1923-as kis naptárnoteszét, amely ismerteti a hajókat és a 3. osztály szolgáltatásait, de ebben semmi bejegyzés sincs. Szándékát alátámasztja az a két levél is, amit nagyanyám Pittsburghben élő két nagybátyja, Oláh János és Mike írt nagyapámnak 1923-ban és 1924 márciusában. 1923-ban János azt írta, hogy most van munka elég, de munkáshiány van. „De 1921, 1922-ben bizony a nép már egészen el volt keseredve, úgyhogy már az üzletben nem kapott semmit. Nagyon sok nép úgy el volt keseredve, hogy halált csinált magának. Sógor tegyen úgy, ahogy jónak látja az Amerikába jövetelt.” 1924. március 25-i levelében Mihály (Mike) így reagált nagyapám előző levelére: „Írja sógor, hogy szeretne kijönni Amerikába, és kér, hogy küldjünk magának hajójegyet. Nem a legjobb időben talált sógor, de azért, ahogy tehetjük, segítünk a bajon. Én, Mihály, küldök magának hajójegyet, Budapesttől egészen Pittsburghig. Itt küldöm csatolva a szlipet²⁰ a hajójegyőről, magát pedig otthonról fogja értesíteni a hajótársaság. Mindaddig ne induljon el, míg ők nem tudatják magát. A hajójegy az Amerika Line-ra van kiváltva. A munkaviszonyok mostanában elég jól mennek, majdnem mindenütt 8 óra munkaidő van.” Ellátja még jó tanáccsal, hogyan tud majd hozzájuk eljutni Pittsburghben.

Ekkor már majdnem négy éve itthon volt, de valami miatt mégis vissza akart menni. Pénzt akart még gyűjteni az itthoni boldoguláshoz, vagy már annyira megszokta az amerikai életet, az ottani szabadabb demokratikus viszonyokat, hogy nem tudott megmaradni

a hazai elmaradott körülmények között? Pedig volt már szép családja, két gyermeke, több földje, szőlője, amit a megkeresett dollárokból vett. Nem tudom. Végül örökre itthon maradt.

Nagyanyám gyerekkoromban úgy mesélte, hogy férje levelet kapott 1922-ben az amerikai nagykövetségtől, hogy menjen Budapestre az útlevelét meghosszabbíttatni. Nem ment időben, így azt nem hosszabbították meg. Bizonyítja ezt meglévő amerikai útlevelé, amelyet a Clevelandben, Ohio államban lakó polgár, Louis Bocsor nevére állítottak ki. A budapesti amerikai konzulátuson útlevél-hosszabbítási kérelmet nyújtott be 1922. augusztus 24-én, amit szeptember 22-én elutasítottak, az útlevél 1923. szeptember 19-ig lett volna érvényes. Az útlevél minden lapján ott a pecsét: „CANCELLED” (érvénytelenítve, visszavonva).

Az érvénytelenített útlevél (1922)

Nagyanyám, 1923 márciusában a Magyar Királyság útlevelét megkapva, Pista fiával családlátogatás céljából Csehszlovákiába utazott szülőfalujába, Kisztere²¹. Az útlevél bejegyzése szerint március 2–4-ig tartózkodtak ott.

Nagyszüleim aztán végleg Balatonfüreden maradtak. Harmadik gyermekük, József 1925-ben született. Nagyanyám ekkor már 41, nagyapám 55 éves volt.

A megmaradt dokumentumok és a visszaemlékezések is arról tanúskodnak, hogy Bocsor nagyapám jó-

zan gondolkodású, igazságszerető, jó ítélőképességgel megáldott, de kissé különös ember volt.

1932-ben, halála előtt nyolc évvel, a balatonfüredi járás főszolgabírójához sírhelyépítés iránti kérelmet nyújtott be. A véghatározatot 1932. március 26-án megkapta: „*engedélyt adok arra, hogy Bocsor Lajos balatonfüredi lakos Balatonfüred községben a laki dűlőben lévő ingatlanán temetkezhessen. Ezen engedély kizárólag Bocsor Lajos balatonfüredi lakos személyére vonatkozik...*” 70 évesen meghalt nagyapám mégsem ide temették. A közeli Bajcsy-Zsilinszky utcai református temetőben nyugszik, nagyanyámmal együtt, aki 26 évvel később, 1966-ban hunyt el.

Nagyapám halála váratlan és tragikus volt. Aszófő felé, a Vörösmál dűlőben volt egy pincéje, amit olcsón eladott, elkótyavetyélt. Később ez nagyon bántotta. Nagyanyám úgy mesélte, valószínű, hogy ezért lett öngyilkos. 1940. július 13-án, a laki pincénél mákot egyelt a család. Zsuzsánna felküldte férjét a pincébe, hideg ivóvízért, mert nagyon meleg volt. Sokáig nem tért vissza, ezért valaki utánament. Akkor már halott volt, a gerendára kötötte fel magát.

Itthon töltött éveiről sajnos már nem tudtam olyan családtagot megkérdezni, aki személyesen ismerte, nagyanyám pedig annak idején nem mesélt róla. A 87 éves Vajda Ferencné Markó Ági néni azonban szívesen elmondott néhány, vele kapcsolatos jellemző történetet, amelyekre kisleány korából emlékezett. Édesapja, Markó István kovácmester, kicsit fiatalabb volt, mint nagyapám. Jó barátságban voltak, nagyapám gyakran ment hozzá. Elmondása szerint jó kedélyű, vicces, igazságszerető, szókimondó ember volt. Ha úgy adódott, beolvasott az embereknek, de ugyanakkor mindenkihez volt egy jó szava. Miszter Bocsornak hívták a faluban, mint afféle világot járt embert.

Mikor valamelyik jó ismerősét temették, vitte a kapját a temetésre, mert azt tartotta: Élőnek kell elkapálni a halottat. Egyszer egy temetésről együtt jött haza Vámos tiszteletes úrral és Markó Istvánnal. Azt mondta: Tiszteletes úr, elveszett a tehenem! De ha meglesz, ráíratom a lányomra, ha nem lesz meg, a református egyházra.

Markó bácsinak volt egy szűk szárú csizmája. Nagyapám megjegyezte: Ezért a csizmáért szívesen elkapálnám. Mire Markó bácsi: várj egy kicsit még, majd szólok! Markóéknál egy szép kalapot látott a fogason, levette, elkérte és nemzetiszínű szalagot kötött rá. Mikor elszakadt a szalag, visszavitte a kalapot. Mondogatta náluk, hogy majd a Józsi fiával elveteti

feleségnek Ágit. De ő visszafelelt: nem, mert én magasabb vagyok, mint Józsi!

Nagynéném, a 89 éves Ibi mama, Bocsor József özvegye is mesélt néhány epizódot apósáról, akit nem ismert, mert később került ide feleségnek. A történeteket férjétől és anyósától hallotta.

Apósának volt egy birkája, ami mindig vele ment a Lakra, a pincéhez. Egyszer hazafelé jövet a templom előtt a birka megbotlott, térdre esett. Nagyapám otthon mérgében kést vágott bele, mondván: Már te is a papoknak gazsulálsz? (Nem szerette a papokat.)

Egy vasárnap délelőtt Bertók Mariska varrónő a templomba készülődött, mikor nagyapám beállított hozzájuk. Mariska akarsz-e keresni 10 pengőt? Attól függ, mit kell érte csinálnom? – kérdezte ő. Menj el mihozzánk, és keltsd fel a fiamat, Pistát, mert még mindig alszik!

Az arra járókat be szokta hívni a pincéjébe, leültek beszélgetni. Töltött magának bort, és azt mondta: Igyál Lajos, te kapáltál! A vendéget nem kínálta meg!

A piacon sokan árultak „tejhasznót”, köztük az aszófői Gyarmatiné is. A füredi asszonyok nem nagyon vásároltak tőle, mert itt is tartottak tehenet. Egyszer nagyapám kifizette neki a sok túró, tejfelt, és hazaküldte feleségének az árut. Nagyanyám nem tudott mit kezdeni a sok tejtermékkel.

Volt a községtől távol, a Szákában egy nagy darab szőlője, nagyanyám oda is utána vitte az ebédet. Egyszer a patakon nehezen tudott csak átjutni, így nem ért oda pontosan délre. Nagyapám ezért mérgében kiborította az ételt.

Lányának, Lídiának az esküvőjére előruhában²² ment el, igaz, hogy felhajtva betúrta a kötő madzagba.

Remélem, hogy a megőrzött levelek, iratok, fényképek, az emlékezések segítségével sikerült bepillantani nagyszüleim életébe, felidézni a füredi és amerikai hétköznapiakat a 19. század végétől a 20. század közepéig.

Apámat, Bocsor Istvánt mindig foglalkoztatta édesapja amerikai élete, ezért az 1970-es években IBUSZ úttal elment Amerikába. Bár nem járt minden városban, ahol apja lakott, de nagy örömet, megnyugvást szerzett neki ez a kirándulás, hiszen felnőtt fejjel ő is eljutott oda, ahonnan gyermekként annyira várta haza édesapját.

Összevetve nagyapám életét apáméval, a sajátommal és a gyerekeimével, most már értem, honnan van bennünk az utazás, világlátás utáni vágy. Tőle, az amerikai Bocsortól örököltük! Köszönet érte!

Jegyzetek:

1. Másfél millió kivándorló nyomában = <https://kivandorlasblog.wordpress.com>

2. „New York Passenger Arrival Lists (Ellis Island), 1892–1924.” Database. *FamilySearch*. <http://FamilySearch.org>: 14 June 2016. Citing NARA microfilm publication T715 and M237. (Washington, D.C.: National Archives and Records Administration, n.d.)

3. „Steerage” = harmadik osztály, fedélköz.
4. „Egy szívvel két hazában” Az amerikai magyarok 1895 – 1920. Vál. és szerk.: Albert Tezla, Bp., 2005. 155–158.
5. Az 1902. szeptember végén felavatott szobor a politikus első emlékműve volt Amerikában.
6. Az egyetemet Verhovay Gyula (1846 – 1906) Magyarországon élő politikus, újságíróról nevezték el.
7. A forint és a korona vegyes használatának magyarázata: A koronát 1892-ben vezették be a forint helyett: 1:2 átváltással. (1 forint = 2 korona). A forint elnevezést továbbra is használták, mindennapos volt, az átváltási arány miatt nem okozott zavart. Ráadásul az ezüst 1 forintos a korona általános elterjedése után is forgalomban volt, egyre kisebb mennyiségben, egészen az első világháborúig.
8. *Rozet*: a pénzküldés banki átutalással történhetett, valószínűleg az utalvány rózsaszínű volt.
9. 30–32 dollár/hó
10. „Egy szívvel két hazában” Az amerikai magyarok 1895–1920. Vál. és szerk.: Albert Tezla, Bp., 2005. 307 – 308.
11. Allegheny: Pittsburgh egyik városrésze
12. Helyesen: Kalassay Sándor.
13. Verona: település Pittsburghtól 21 km-re É-ra.
14. szék: mézsárszék, húsbolt.
15. Az Amerikából induló „*Lusitania*” óceánjáró személyhajót egy német tengeralattjáró süllyesztette el 1915. május 7-én Írország közelében.
16. *karé*: villamoskocsi (street car) A pittsburgh-i városi tömegközlekedésben 1895-től használtak kötött nyompályás kocsikat, a következő évben áttértek az elektromos meghajtásra.
17. fertály = negyed
18. *zsonponi*: dzsompolni (az angol „jumping” szóból) = mozgó tehervonatra utazás céljából felugrani.
19. A háború után az un. kék pénz (az Osztrák-Magyar Bank bankjegyei) számítottak jó pénznek, ellentétben a Károlyi kormány és a tanácskormány által kiadott fehér, üres hátoldalú bankjegyekkel.
20. *szlíp* (slip): cetli, cédula, papírdarab.
21. Kiszte: ma Kysta Szlovákiában, Sátoraljaújhelytől É-ra.
22. előruha: sötétkék, erős anyagból készült melles kötény. Főleg a férfiak viselték munka közben, kímélve ezzel a ruhát.

ELEK MIKLÓS

EGY ELTEMETETT EMLÉK: 1956

Szüleimmel 1955 májusában költöztünk Lillafüredről Balatonfüredre, ahol édesapám a SZOT üdülő, a későbbi SZOT szanatórium főkönyvelőjeként, édesanyám pedig portásként dolgozott. Mindketten a 60-as évek derekán vonultak nyugdíjba. Szolgálati lakásuk a szanatórium nyugati végén, a telepi gyógyszertár fölötti magas, szürke kőfalán a régi paplak L alakú épületében volt. (Zsigmond utca 20., majd 22. szám.) Mi az észak-déli szárnyban laktunk, közel 40 évig, édesanyám haláláig (1994).

Október 23-án este a rádiót hallgatva értesültünk, hogy Pesten forradalom van. Másnap iskolába mentem, ahol rendes tanítás folyt. 5. osztályos voltam. Október 26-án, mire a hajógyáriak és a hozzájuk csatlakozók felvonulása a piros iskolához ért, ahol mi is a felvonulók közé álltunk, már tudtuk, hogy ledöntötték a szovjet emlékművet. (Vörös kőből épült, 3 m magas lehetett, tetején ötágú csillaggal, a mai zeneiskola előtti területen állt.) Emlékezem tanáraink kapkodó vitájára, hogy Nagy Imre megszólítása most elvtárs vagy nem. Útközben láttunk összetört fehér porcelán Lenin mellszobrot, de Kiss Ilona tanárnőnk figyelmeztetett bennünket, hogy nem szabad törnizni. A fehér templom előtti, első világháborús emlékműnél tartott ünneplés után, ahol befejezésül Szlovák tanár úr elszavalta a Szózatot, tanárnőnk feladatul adta, hogy másnapra mi is tanuljuk meg kívülről. Megtanultam, ma is tudom. (Érdekes, hogy az emlékműnél lezajlott eseményekből csak erre a kettőre emlékszem.) Otthon nekiálltam az orosz szótár és

nyelvi füzetem már felhasznált lapjainak kitépkedéséhez és megsemmisítéséhez, majd az üres lapok szétvágásához, röplapkészítés céljából. Utcabéli nagyobb diáktársam, Jámbor Attila közreműködésével, gyermeknyomdammal több tucat röplapot készítettünk „*Nem tanulunk orosz!*”, „*Ki az oroszokkal!*” stb. szöveggel. Attila a postán és egyéb helyeken terjesztette, én pedig a szanatórium vendégei körében a társalgókban, ahol a beutalt vendégek egész nap a rádió híreit hallgatták. Amikor Budapesten kissé konszolidálódott a helyzet, a szanatórium és a kórház vendégei közül egy nagyobb csoport elindult Budapestre családjukhoz. A busz (vagy buszok?) közvetlenül a szanatórium bejáratánál állt (akkor még nem volt előtte lépcsősor), mellette néhány, nemzetiszínű karszalagot viselő, géppisztolyos nemzetőr (Hercsik Ede), ők voltak a kísérők. Ezekben a napokban érkezett 10–15 zöldávós kiskatona, akik hazafelé tartottak. A szanatórium árkádsorán, a személyzeti étterem bejáratánál tépkedték le a parolijukat a zubbonyukról, és dobálták a fűre. Az étteremben megetették, megittatták őket, majd folytatták útjukat hazafelé. Időközben édesanyámtól kaptam két darab Kossuth címeres kitűzöt, egy fára festettet, és egy fémből készültet. Egyiket a nagykabátomon, a másikat a felső ruhámon viseltem. Mindkettőt megőriztem, a fából készültet 1989. október 23-án, Budapesten, a Kossuth téren viseltem újra.

November 4-e után a hangszórókon keresztül többször elhangzott a figyelmeztetés, felhívás, hogy

szovjet katonák vonulnak keresztül a községen, mindenki őrizze meg a nyugalma. Édesapám, ismerve kislánya katonasági játékszenvedélyét (tulajdonképpen szovjet háborús filmekben nőttünk föl), szemem láttára dobálta a cserépkályhába a dobtáras géppisztolyomat, dugópuskámot és egyéb „fegyvereimet”, megelőzve a bajt, hogy esetleg a magas kőfalról játékból elkezdjek harcolni az oroszok ellen. A vespéri harcok zaját napokig lehetett hallani nálunk is, ezért, óvatosságból a szanatórium üresen álló szobáiba költöztünk be, néhány, a telepen lakó családdal együtt (Dr. Zákonyi Ferenc és családja). A szanatórium főbejárata fölött, ha jól emlékszem, vöröskeresztes zászló is lengett. Mi a patika fölötti szobában laktunk, ahonnan rá lehetett látni a lakásunkra. (Az épület favázás verandája fölött sokáig lengett a nemzeti színű zászló, mígnem végleg lekerült onnan.)

November 24-én, erős havazás közben, egy teherautó indult el a SZOT Szanatórium hátsó, gazdasági bejáratától. Végighaladt a színházterem előtt, majd a főépületnél lefordult, és elindult Röjtökmuzsajra, a hátr felé. Átrohantam a konyhán, személyzeti éttermen, és a piros társalgó előtt még integethettem a távozó teherautó után. Abban a birgerli csizmában álltam a hóban, amit a bátyám hozott Pestről november 1-jén egy vöröskeresztes adománycsomagból. A gépkocsivezetőnél volt egy pecsétes irat, Gutai István üdülővezető aláírásával, amely szerint a teherautó hivatalos úton embereket és anyagot szállít a röjtökmuzsaji üdülőbe. Az emberek: Benkő József, a szanatórium cukrászmestere, várandós feleségével és néhány éves kislányukkal, és egy 20 éves fiatalember, a szanatórium főkönyvelőjének fia, az én Tamás bátyám. Amikor 9 év múlva újra találkoztunk, majdnem olyan „öreg” voltam, mint ő, amikor elváltunk egymástól.

Decemberben, Miklós-nap után, de még jóval Karácsony előtt ismeretlen vendég érkezett hozzánk. Gutai István üdülővezető és talán fia, Miklós kísérték át, sötétedés után (második szomszédaink voltak). Arra emlékszem, hogy úgy mutatták be, mint Miklós volt tanárát. (Miklós abban az évben érettségizett Veszprémben, a Lovassyban.) Mit beszéltek meg szüleimmel, nem tudom, de a vendég ott maradt nálunk. Szüleim elmondták nekem, hogy senkinek nem beszélhetek róla, még az is elhangzott édesanyám szájából a nyomaték kedvéért, hogy kivégzik, ha elfogják. Megbeszélték a vendéggel, hogy napközben a legbelső szobában fog tartózkodni, oda nem megy be rajtunk kívül senki, ha valami okból kifolyólag mégis, akkor a zöld szekrényben készítettek helyet, ahová bebújhat. Szerencsére, erre nem került sor. Megegyeztek abban is, ha véletlenül mégis belebotlik egy váratlan vendégünkbe, akkor úgy mutatják be, mint édesapám Erdélyből jött unokaöccsét. Utóbbi miatt a vendég feljogosított, hogy visszategyek, amire

természetesen rendkívül büszke voltam, mert azt hiszem, hogy ő volt az első felnőtt, aki ezt megengedte (én még szüleimet is magáztam). Délelőttöként iskolában voltam, így csak délután és este találkoztunk. Két beszélgetésünkre emlékszem. Az egyik a síelésről szólt, valószínűleg eldicsekedtem bátyám sífutó eredményeivel, majd, erre emlékszem is, az én sí tudományommal: hogy milyen „tökéletesen” jöttem le a lillafüredi, soha be nem fejezett bob pályán. Csupán kétszer estem el a kanyarokban! (Mindkettő kedvenc témám volt akkoriban.) Természetesen bevallottam, hogy mindez gyermekléccel történt, amit azóta ki is nőttem. Meglepetésemre felajánlotta, hogy kapok tőle egy felnőtt sítalpat. A karácsonyfa alatt valóban ott volt egy pár felnőtt léc, hogy tőle vagy szüleimtől, azt nem tudom. A másik emlékem, hogy elmesélte, régen 10 évesen kezdték a gimnáziumot a gyerekek (ezt már tudtam, hiszen az aknára lépett bátyám is első gimnazista volt), és már elsőtől tanultak latint. Beszélt a latin nyelvről és néhány a miénktől eltérő nyelvtani szabályról. Az ismeretlen vendég néhány napig volt nálunk. Nem emlékszem, hogy mikor és hogyan ment el tőlünk. Szüleim intelme olyan mély nyomot hagyott bennem, hogy érthetetlen módon, még velük sem beszéltem róla soha. A nevére nem emlékszem, talán nem is tudtam, ha szüleim tudták is, nekem nem mondták meg. Többé nem találkoztunk vele, soha nem kerestem meg bennünket később sem.

Emlékszem, hogy amikor országos sztrájk volt, akkor mi sem mentünk iskolába. Talán novemberben találkoztam először a forradalom utáni, megváltozott viszonyok kézzelfogható tanújelével. A kórház előtti parkban álló kis ajándékbolt oldalára, egy füzetlap nagyságú, kézzel írt röplap volt kiragasztva, aminek csupán az aláírására emlékszem „Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány”. Ez idő tájt lehetett, hogy Bucsy Laci osztálytársam az iskolában elmondta nekem, hogy az édesapját, aki a hajógyár főkönyvelője volt, elvitték, és nagyon megverték a pufajkások. A második félelvtől kezdődően az osztály tanulói, egy osztálytársunk kivételével, az orosz helyett a németet választotta kötelező nyelvként. Aztán a következő tanévtől visszaállt a régi rend.

Januárban édesanyámmal Pestre utaztunk, hogy elhozzuk bátyám ott maradt ruháit, és meglátogassuk nagymamámat. Ekkor láttam a szétlőtt Üllői utat, a Rákóczi úton az Otthon áruház romjait (éppen a játékosztály roncsait emelte ki a markoló), a Rottenbiller utca és a Vörösmarty tér frissen hantolt sírjait. Ott járva, még mindig látom őket.

Ezt a visszaemlékezést, ami az én 56-om, adalékként jegyeztem le Balatonfüred helytörténetéhez. Kizárólag az emlékezetemre hagytam, az igazsághoz ragaszkodva.